

Ямпільського повіту на Поділлі ставлення до членів правління змінилося внаслідок роз'яснювальної роботи інструктора Вінницького кооперативного союзу П.Северинчука, після якої загальні збори прийняли рішення: „Назначити правленню 60 крб. жалування, а ревізійній комісії по рублю на члена за кожен ревізію ...”²¹. Пайовики Юрченківського споживчого товариства Волчанського повіту Харківської губернії 26 квітня 1915 р. вперше запровадили оплату праці правлінню (у розмірі 50 крб. на рік на одного члена і 60 коп. добових у відрядженні) внаслідок самостійного висновку про те, що праця у кооперативі на постійній основі відриває керівника від роботи у власному господарстві і тому буде справедливим призначити йому хоч маленьку зарплату²².

Не останню роль у формуванні ставлення селян до управлінської роботи в кооперативі, очевидно, відіграла й позиція самих кооперативних працівників. Діяльність на керівних посадах вимагала багато часу і енергії, її було важко поєднувати з роботою у власному господарстві чи в інших установах. Керівники-кооператори, за певних умов, інколи відверто ставили питання про належну грошову винагороду за працю. Так, у 1910 р. правління Дунаївського кредитного товариства Ушицького повіту на Поділлі відмовилося працювати за 75 коп. і стало вимагати за роботу на одному засіданні 1 крб. Загальні збори кооперативу були вимушені погодитися зі своїми керівниками²³.

Помилкове уявлення про матеріальне збагачення керівників кооперативних товариств, тенденції до безпідставних змін у складі правління та інших органів кооперативів, загальне нерозуміння характеру їх діяльності – ключові проблеми у взаєминах селян зі своїм кооперативним проводом, які значною мірою визначали ефективність діяльності кооперації. Вони були викликані як відсутністю належного рівня кооперативної свідомості, досвіду і навичок роботи на кооперативних засадах, так і екстраполяванням на нову форму організації господарського життя давно випробуваних цінностей та норм поведіння. Подолання проблем, пов'язаних із взаємодією кооперованих селян зі своїми керівниками, проходило досить стрімко, як власне й поширення самої селянської кооперації. Зафіксувати певні етапи розвитку уявлення хліборобів про характер діяльності кооперативних діячів, що протікали в межах одних часових просторів в усій масі кооперативного загалу, неможливо. Очевидно, процеси конструктивної співпраці та деструктивних взаємостосунків між селянами і кооперативним керівництвом йшли паралельно і у кожному окремому товаристві правильне уявлення про працю і значення керівників-кооператорів формувалося у різний час, хоча і в межах цілком певного періоду становлення селянської кооперації – на початку ХХ ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Стопневич Б. Споживча кооперація на Україні (Спроба історико-статистичного начерку). – Полтава, 1919; Височанський П. Начерк розвитку української споживчої кооперації. У 2-х частинах. – Катеринослав, 1925; Витанович І. Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк, 1964; Морозов А.Г. Село і гроші. Українська кредитна кооперація доби непу. – Черкаси, 1993; Марочко В.І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861-1929 рр. – К., 1995; Половець В.М. Кооперативний рух в Лівобережній Україні (1861-1917 рр.). – Чернігів, 1996; Коваль В.І. Історія споживчої кооперації. – Черкаси, 2001; та ін.;
2. Ботушанський О.В. Сільська кооперація на Буковині (80-і роки ХІХ – початок ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Чернівці, 2001;
3. До читачів // Рілля. – 1911. – №14. – С.383;
4. Див.: До читачів // Там само. – С.382;
5. Див.: Дописи // Засів. – 1911. – №39. – С.614;
6. Письма з села // Світова зірниця. – 1911. – №37. – С.11;
7. Письма з села // Там само. – 1911. – №25. – С.9-10;
8. Корреспонденция // Наше дело. – 1910. – №4. – С.14;
9. Письма з села // Світова зірниця. – 1911. – №14. – С.10;
10. Корреспонденция // Наше дело. – 1910. – №4. – С.15;
11. Хроніка // Рілля. – 1913. – №14-15. – С.390;
12. Коло кредитового товариства // Там само. – 1913. – №9. – С.246;
13. Там само. – С.245;
14. По Україні // Рілля. – 1912. – №10. – С.282-283;
15. Корреспонденции // Наше дело. – 1912. – №8. – С.15;
16. По Україні // Рілля. – 1912. – №10. – С.282-283;
17. Еще о кооперативных “недоразумениях” // Хлибороб. – 1915. – №4. – С.191-192;
18. Присяжнюк Ю.П. Українське селянство ХІХ – ХХ ст.: еволюція, ментальність, традиціоналізм. – Черкаси, 2002. – С.68-69;
19. Корреспонденция // Наше дело. – 1910. – №3. – С.11;
20. Весело-Герновское кредитное товарищество (Екатеринославской губ.) // Хлибороб. – 1912. – №8. – С.485;
21. Письма з села // Світова зірниця. – 1911. – №14. – С.10;
22. Юрченковское об-во потребителей Волчанского уезда // Южно-русский потребитель. – 1915. – №5. – С.22-23;
23. Письма з села // Світова зірниця. – 1910. – №13. – С.8-9.

**ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ ВАСИЛЕНКА В РЕДАКЦІЯХ КИЇВСЬКИХ ГАЗЕТ
НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Вагоме місце в подіях українського національного руху кінець. ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. посідали українські історики. В літературі вже поставлено питання як про їх особисту практичну роль у різних секторах тогочасного політичного процесу, так і про співвідношення їхніх суто професійних, історіософських та політичних дискурсів (праці В.Масненка про М.Грушевського та В.Липинського, Я.Пеленського про В.Липинського, Д.Буріте про Д.Дорошенка, В.Яремчука про О.Малиновського та ін.).

На нашу думку, у цьому сенсі багато цікавих відкриттів для дослідження загальної проблеми „українські історики та національний рух” може принести вивчення постаті знаного історика та громадсько-політичного діяча Української революції Миколи Прокоповича Василенка (1866 – 1935). На сьогоднішній день в спеціальній літературі недостатньо розробленим залишається питання не тільки ролі М.Василенка в суспільно-політичному житті України на зламі ХІХ і ХХ ст. (маємо лише науково-популярну працю В.Вороненка, Л.Кістерської, Л.Матвєєвої, І.Усенка “Микола Прокопович Василенко” (К., 1991)), а й еволюції його світогляду, взаємовпливу між національними, політичними, а отже й історичними візіями та досвідом безпосередньої активної участі в бурхливих подіях української історії – революції 1905 р., післяреволюційної реакції, національно-державному будівництві 1917–1919 рр.

Мета, яку ставимо в цій розвідці, – дослідити громадсько-політичну діяльність М.Василенка в 1904–1910 рр., домінуючим напрямком якої було співробітництво в опозиційній пресі і реконструювати на основі тодішніх публікацій історика, які містились винятково на сторінках київських опозиційних газет, його політичний і національний світогляд того часу.

При написанні статті використано публікації Миколи Прокоповича в газетах „Киевские отклики”, „Киевские отголоски”, „Отголоски жизни”, „Киевские вести”, „Киевская мысль” за 1904–1909 рр. Також автор послуговувався документами особистого походження (спогади М.Василенка, епістолярій), більшість з яких є неопублікованими та зберігаються в таких архівосховищах як Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. М.Вернадського НАНУ та Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України.

Навесні 1904 р. газету “Киевские отклики” вирішила купити в братів Александровських група київських громадських діячів, серед яких були І.Лучицький, М.Василенко, Л.Личков, В.Александровський і ін. 9 березня 1904 р. видавництво “Киевских откликов” перейшло до В.Александровського¹. Редактором газети став І.Лучицький. 25 березня було оголошено новий перелік співробітників газети, серед яких був і Микола Прокопович.² Незабаром газета ще раз змінила власників. 20 травня вона перейшла в спільну власність групи київських вчених та громадських діячів на чолі з І.Лучицьким, Е.Ківлицьким та М.Василенком.³ На початковому етапі газета виходила “де факто” без цензури, у фінансовому плані справи йшли відносно непогано, хоча борги продовжували зростати.

Увесь час Микола Прокопович брав активну участь у виданні газети. Думки про неї не полишали його навіть тоді, коли він виїздив з Києва. Підтвердженням цього є лист, який М.Василенко написав Е.Ківлицькому 21 серпня 1904 р., коли від’їжджав на короткий відпочинок в Есмань. “Сиджу на вокзалі в Ворожбі, купив “Русь”, номер відсилаю вам. Помічене я взяв би для “Откликов”. Номер “Руси”, який я надсилаю, покаже вам як багато ми втрачали, не читаючи петербурзьких газет”, – повідомляв у ньому Микола Прокопович.⁴

М.Василенко повністю занурився в роботу в газеті. Вона не була для нього ні джерелом прибутку (під час страйку він віддавав на потреби газети свою зарплатню, яку він отримував в статистичному комітеті і попечительстві народної тверезості), ні органом, де

.....
можна було друкувати власні статті. Газета стала для Миколи Прокоповича всім життям, таким самим “служением”, яким за його характеристикою стала “Київська старовина” для її найближчих співробітників. Заради неї він закинув усе, навіть заняття наукою відійшли на другий план перед суспільною роботою, якою для нього стала газета.⁵

У 1905 році редакція “Киевских откликов” здійснила значну публікацію. Це були переклади конституцій, які спочатку друкувались в газеті, а потім планувалось видати окремою збіркою, та це не було здійснено. Кожна конституція друкувалась з передмовою особи, яка редагувала переклад. М.Василенко взяв на себе редагування німецької конституції. Загальна збірка мала вийти під редакцією І.Лучицького.⁶

До 1 січня 1906 року вийшли публікації перекладів пруської, іспанської, португальської, італійської і данської конституцій.⁷ Планувалось видати також цілий ряд конституцій інших країн. Втілити ж у життя видання конституцій окремою збіркою не вдалось.

Підготовка російської революції 1905 року, загальний страйк були для “Киевских откликов” гарячою порою. Значення газети в Києві і київській губернії постійно зростало. Керували газетою в цей час М.Василенко і М.Ратнер. Після 17 жовтня М.Ратнер активно зайнявся політичною діяльністю, часто від’їжджав з Києва, довго проживав в Петербурзі. Таким чином, робота по редакції газети повністю переходила до Миколи Прокоповича.⁸

Під час загального страйку працівників Південно-Західної залізниці “Киевские отклики” не виходили. Видання газети відновилося після погрому, який відбувся в Києві в зв’язку з виданням маніфесту 17 жовтня 1905 р. Протягом цілого тижня газета друкувала на своїх сторінках листи і свідчення очевидців про погром, що зробило її популярною в Києві. Її тираж на початку листопада 1905 р. досяг 25 тисяч екземплярів – цифри небувалої для того часу в Києві. Популярність газети в Києві робила її популярною і в провінції.⁹

Із “заміток очевидця” про “жахливі дні”¹⁰ Л.Личкова можна зробити висновок, яку роль відігравала редакція “Киевских откликов” в жовтневій дні. Редакція “Киевских откликов,” яку очолював М.Василенко, в жовтні і листопаді 1905 р. стала ніби центром, куди прості громадяни йшли зі своїми проблемами та потребами. Після селянського з’їзду в редакцію часто приходили селяни, приносили свої революційні вимоги. Більшість з них не можна було друкувати через цензуру.¹¹

Бухгалтерія газети здійснювала грошові збори на цілі, які не можна було назвати легальними, на користь тих чи інших осіб, які потерпіли від дій влади. Ці збори здійснювались повністю відкрито і навіть записувались в бухгалтерські книги, доки в грудні 1905 року не вийшов циркуляр генерал-губернатора Сухомлинова, який їх заборонив.¹²

У Києві Б.Юзефович вів кампанію проти генерал-губернатора Сухомлинова, а особливо проти управляючого його канцелярією Н.Молчановського. Молчановський був переконаним українцем і конституціоналістом, боровся з чорносотенцями і намагався довести, що жовтневий погром був здійснений ними, і що головним організатором його був київський поліцмейстер Цихоцький. Цензор О.Сидоров підтримував Б.Юзефовича в його боротьбі проти Н.Молчановського. Коли до Києва надійшли “тимчасові правила про друк”, О.Сидоров зібрав редакторів усіх газет, окрім “Киевлянина”, і провів мирну бесіду про пресу і своє ставлення до неї. Редактори повірили в добрі наміри цензора, але не минуло й два тижні, як “Київське слово”, де згуртувались соціал-демократи, було закрито, а декілька осіб було притягнуто до судової відповідальності за статтею 129 кримінального уложення. Була закрита “Киевская газета”, яка змінила після того декілька назв і врешті стала виходити під назвою “Киевская мысль”, тим самим убезпечивши себе, як стверджували, особистою рентою, яка сплачувалась цензору О.Сидорову. “Киевские отклики” ще тримались. Спроби закрити їх наштотувались на спротив Н.Молчановського, а через нього генерал-губернатора Сухомлинова. Н.Молчановський не був співробітником газети і взагалі ніякого прямого відношення до газети не мав. Він був тільки особисто близький з професором І.Лучицьким, а як учасник гуртка “бродників” був знайомий з деякими іншими співробітниками газети, зокрема з М.Василенком.¹³

Час від часу О.Сидоров лише конфісковував “Киевские отклики”, завдаючи тим самим матеріальної шкоди редакції. Спочатку йому не вдавалось жодного разу притягнути видавців газети до кримінальної відповідальності.

Наприкінці 1905 року хтось зі знайомих Л.Личкова купив на Подолі книгу, яка була недавно в руках В.Юзефовича. В ній виявився лист О.Сидорова до Б.Юзефовича, в якому йшлося про необхідність знищити “Киевские отклики”, тому що ця газета нібито була рупором Н.Молчановського.¹⁴

Цензурні переслідування призвели до того, що тираж “Киевских откликов” почав знижуватись. Грудень 1905 року приніс багато змін в діяльність видання. Професор І.Лучицький заснував у Києві відділення кадетської партії. “Киевские отклики” залишились безпартійною газетою. Тому І.Лучицький вийшов зі складу редакції і зняв свій підпис як редактор-видавець. Разом з В.Науменком він став видавати кадетську газету “Свобода і право”. Зняв свій підпис як видавець “Киевских откликов” також І.Ківлицький, але з інших причин. Він був учителем Київської гімназії. Газета, з якою він співпрацював, була яскраво опозиційною до уряду, тож становище І.Ківлицького було незручним і викликало незадоволення з боку навчального округу.¹⁵

5 грудня 1905 року Д.Марколін поставив М.Василенку завдання створити спільне товариство з метою придбання газети “Киевские отклики”. Це товариство було утворене лише в березні 1906 року.¹⁶

Тим часом список співробітників “Киевских откликов” зазнав значних змін. На 1906 р. було включено 44 нових, із попереднього складу вибуло 28 співробітників. Як відповідальні редактори газету підписували В.Железнов та А.Суліковський.¹⁷ М.Василенко в своїх спогадах так описував ці події: “За свідченням відповідальних редакторів В.Железнова та А.Суліковського я залишився фактичним редактором газети”.¹⁸

Вихід номера “Киевских откликов” від 15 січня 1906 р. спричинив ув’язнення Миколи Прокоповича. У цьому номері було вміщено статтю про каральну експедицію Білонова в містечку Сорочинці Полтавської губернії. Взагалі подія в Сорочинцях “Киевские отклики” приділили багато уваги і протягом кількох днів друкували матеріали про побиття в Сорочинцях, помістили відкритий лист відомого громадського діяча та письменника В.Короленка до Білонова і т. ін. Слідство довело, що факти, які наводились в газеті “Полтавщина”, звідки в значній мірі черпали свої дані “Киевские отклики”, були правильними, але М.Василенко за них отримав рік ув’язнення. На другий день в газеті було надруковано звіт про засідання з’їзду кадетської партії, і знову Микола Прокопович як редактор був притягнутий до судової відповідальності, засуджений Київською Судовою Палатою на два тижні ув’язнення.¹⁹

20 січня 1906 р. газета була закрита за розпорядженням міністра внутрішніх справ П.Дурнова. На наступний же день вона вийшла під назвою “Київські отголоски”. Назва газети була набрана шрифтом “Киевских откликов”, і рознесли її попередні розповсюджувачі.²⁰

Зі всього ходу подій було зрозуміло, що О.Сидоров і Б.Юзефович, не маючи можливості закрити “Киевские Отклики” адміністративною владою в Києві, почали діяти через Петербург.²¹

Подійкували, що сам генерал-губернатор, одержавши газету, сказав: “От молодці, й жодного дня не почекали”. Він був дуже незадоволений тим, що міністр внутрішніх справ П.Дурнов закрив газету в його генерал-губернаторстві, не спитавши перед тим його думки.²²

В першому номері “Киевских отголосков” було повідомлено, що за поданням міністра внутрішніх справ Київському, Подільському і Волинському генерал-губернатору видання газети “Киевские отклики” призупинено на час військового стану в Києві.²³

Нова газета проіснувала лише один день. Під час випуску другого номера було допущено недогляд: в одній зі статей промайнула фраза: “як у нас було повідомлено на днях”. Оскільки ця фраза могла стосуватись тільки “Киевских откликов”, то цензор встановив безпосередній зв’язок між газетами, доповів про це генерал-губернатору, і той

змушений був закрити й “Киевские отголоски”.²⁴

Редакція і працівники газети почали готуватись до випуску третьої газети під назвою “Киевский голос”. 25 січня, коли все було уже підготовлене до друку, до редакції прийшли селяни, яких визвали в жандармське управління, і розповіли, що там їх багато розпитували про селянський союз і згадували “Киевские отклики” явно вороже. М.Василенко вирішив, що в редакції буде обшук, і порадив співробітникам знищити усі компрометуючі матеріали в редакції і вдома. В редакції почалася поспішна ревізія столів, шаф, паперів і т.д. В цей час завідуючий бухгалтерією Кранц показав Миколі Прокоповичу книгу, в яку записував пожертви на різні цілі, в тому числі і заборонені.²⁵

М.Василенко наказав Кранцу негайно знищити книгу, але той стверджував, що вона потрібна йому для звітності, і дав слово, що забере її. Проте свого слова Кранц не дотримав.

Того ж вечора були проведені обшуки в редакції, а також на квартирі у М.Василенка і деяких співробітників газети. Вранці Миколу Прокоповича було заарештовано. Виявилось, що Кранц не забрав книги, і її виявили жандарми, а той з переляку звинуватив у всьому М.Василенка.²⁶ Його було ув'язнено в Лук'янівській в'язниці Києва.

Під час перебування у в'язниці були заборонені побачення, не дозволяли передавати також і газети. Таким чином Миколу Прокоповича було повністю відрізано від зовнішнього світу.

Тим часом розпочались клопотання про звільнення М.Василенка. Видавець “Киевских откликов” та один з найближчих його друзів М.Требінська ходила до начальника жандармського управління полковника Домбровського і просила якнайшвидше звільнити Миколу Прокоповича як редактора, через відсутність якого вона несе великі збитки. Цей аргумент не подіяв на Домбровського.²⁷ В цілому М.Василенко просидів у в'язниці біля двох тижнів.

На початку лютого 1906 р. видання “Киевских отголосков” було припинено. 4 лютого 1906 р. замість цієї газети почала виходити інша – “Отголоски жизни”²⁸. Її редакція обіцяла виконати взяті на себе редакцією “Киевских откликов” зобов'язання перед передплатниками як у Києві, так і провінції, друкувати усі оголошення, прийняті “Киевскими откликами”.²⁹

“Отголоски жизни” спочатку видавались як вечірня газета в невеликому форматі, а з 5 березня виходила вже як денна газета великого формату. В цій газеті працювали співробітники “Киевских откликов”, в тому числі і М.Василенко.

Протягом лютого і березня газета особливу увагу приділяла питанню виборів до Державної Думи як у Києві, так і в інших містах. 26 березня було надруковано фейлетон М.Василенка (без підпису), присвячений виборам. У тому ж номері в передовій статті (теж без підпису) обговорювалась проблема представництва міста Києва в Думі: ходили чутки, що Партія народної свободи висувала кандидатуру барона Ф.Штейгеля. В дуже коректній формі стаття вказувала на те, що ця кандидатура є невдалою, що для першої Державної Думи потрібно висунути активнішу особу. “Барон Ф.Р.Штейгель без сумніву дуже корисний член партії, але для члена I російської Думи, для діяча дійсного бойового моменту російського політичного життя він – величина занадто не визначена, дотепер він не виявив себе в суспільній діяльності і не має за собою політичного досвіду. У київській групі кадетів є особи з більш яскравою індивідуальністю, є люди із широким кругозором, із широкою теоретичною підготовкою і належним суспільним темпераментом”.³⁰

Ця стаття викликала хвилю незадоволення серед кадетів. У їхньому друкованому органі газеті “Свободная мысль”, яка замінила “Свободу и право”, з'явилася різка стаття у відповідь. 29 березня в передовій (без підпису) “Отголоски життя” знову повторювали, що барон Штейгель не найкраща кандидатура до Державної Думи. У цій же статті вказувалось на більш “достойних” членів кадетської партії – С.Іванова, І.Лучицького, С.Булгакова. Ця полеміка тривала аж до обрання барона Ф.Штейгеля членом Думи.³¹

11 вересня 1906 р. вихід газети було призупинено.³² Замість неї уже наступного дня став виходити “Киевский голос”. Перший номер газети вийшов 12 вересня за підписом

редактора С.Дрелінга.³³

Хоча М.Василенко і був співробітником “Киевского голоса” (15 травня 1907 р. він отримав посвідчення про роботу в газеті),³⁴ проте його участь у виданні була набагато меншою, ніж у двох попередніх виданнях.

Після закриття газети “Київський голос” 2 червня вийшов перший номер нової газети, редактором-видавцем її вважався М.Калишевич. Газета відновила стару назву “Киевские отклики”. У цьому варіанті вона проіснувала тиждень.³⁵ З 10 червня газета почала виходити під іншою назвою – “Киевские вести”. Серед співробітників газети зустрічались майже всі колишні співробітники “Киевских откликов”, крім М.Василенка. Можливо, він продовжував писати передові статті без підпису, як це він робив у всіх попередніх статтях.

З літа 1907 р. Микола Прокопович фактично відійшов від співробітництва у цій газеті. Судове засідання, яке відбулося 15 січня 1907 р., засудило його до року ув’язнення. Підготовка до державного іспиту екстерном за юридичний факультет, і врешті саме відбування покарання в “Крестах” відірвало його від праці в газеті. Ось що писав до нього з цього приводу В.Модзалевський: “Перспектива річного ув’язнення, як позбавлення волі, для вас є дуже важкою, проте я радий, що ви залишили газету і звернулись до науки, мені завжди було сумно дивитись на вас, як на людину зі здібностями саме до науки, але яка займається не тим, в чому ви могли б проявити себе найкращим чином”.³⁶

Звичайно, на думку людини, яка цінувала наукову роботу вище громадської, В.Модзалевський був абсолютно правий. Микола Прокопович за час керівництва газетою з 1904 по 1908 р. не надрукував жодного слова поза межами газети.

Про те, як важко було відмовитись М.Василенку від суспільної діяльності, наскільки глибоко він був захоплений суспільними і політичними інтересами, свідчить його лист до І.Луцицького, написаний саме в розпал виборів до III Державної Думи 22 жовтня 1907 р. В цей час М.Василенко був в Одесі, де здавав екстерном іспити на юридичний факультет. І ось під час напруженої роботи йому потрібно було здати всі предмети юридичного факультету, причому готувався він до них лише п’ять місяців. Незважаючи на це, його думки були в Києві: “Якщо б ви знали, як я, сидячи в Одесі, і зайнятий повністю конкретною справою, хвилююсь результатом виборів у Києві. Починаючи з 17 жовтня, я, можна сказати, сам не свій [...] і мучусь результатами виборів у Києві”.³⁷

Після здачі іспитів і повернення до Києва, М.Василенко знову брав участь у виданні газети. Проте тепер він уже менше віддавався цій справі, ніж раніше. У січні і лютому 1908 р. він помістив декілька своїх статей під псевдонімами і під вигаданим прізвищем, в тому числі і яскравий фейлетон “Доносительных дел людишки”.³⁸

У переліку співробітників газети “Киевские вести” на другу половину 1908 р. є також і прізвище М.Василенка. В цей період Микола Прокопович писав в основному статті, присвячені українському життю. Проте поступово “Киевские вести” йшли до свого занепаду. Восени 1908 р. в конторі газети було виявлено розтрату. Касир сам зізнався, що приховував гроші, які отримував на передплату.³⁹ Популярність газети поступово падала.

Після повернення з “Крестів” М.Василенко залишився співробітником “Киевских вестей”, не беручи ніякої участі у редакційних справах. Він тепер повністю занурився в наукову діяльність. Можливо, що особисті зв’язки Миколи Прокоповича з членами редакції все ще зберігали силу, але формально він відійшов від неї. Ось що М.Василенко пише про це у листі до В.Модзалевського: “В даний час я ніде не працюю, зв’язок з газетним світом у мене скоріше випадковий, завдяки друзям, але в редакційних організаціях не беру участі, пишу переважно з питань наукового характеру, так зрідка в “Киевских вестях”.⁴⁰

За час після звільнення і до грудня М.Василенко надрукував 5 статей. Одна з них спричинила полеміку. На початку жовтня М.Калишевич надрукував статтю з приводу „відрубної” системи землевпорядкування селян і висловив у ній думку про бажаність її введення. На цю статтю Микола Прокопович помістив у “Киевских вестях” свою репліку під назвою “Несколько слов по поводу статьи г.Викторова” (Вікторов – псевдонім Калишевича).

Проаналізувавши історію селянського землевпорядкування, він висловлював негативне ставлення до „відрубів”. У своїй статті М.Василенко вказав, що ця система може призвести до обезземелення селянства.⁴¹

На це заперечення М.Калішевич помістив у “Киевских вестях” відповідь під назвою “О землеустройстве, ответ Николаю Василенко”. У статті М.Калішевич залишився при своїй думці, але найцікавішим у цій відповіді був редакційний вступ з примітками. Вказавши, що стаття М.Василенка викликала ряд зауважень, редакція, помістивши відповідь М.Калішевича, закривала полеміку. Зазначалось, що оскільки Микола Прокопович ознайомився з відповіддю на його статтю ще до друку, але не має можливості надрукувати свою відповідь, то редакція вважає за потрібне додати до статті „Вікторова” свої власні примітки, відмежувавшись від його думки. До кожного абзацу статті М.Калішевича редакція помістила свої примітки та зауваження.⁴²

Поступово М.Василенко повністю відходить від роботи в газеті, а 13 лютого 1911 р. “Киевские вести” було об’єднано з “Киевской почтой”. Газета мала називатися “Киевская почта” і виходити у тому ж форматі. “Киевская мысль” заявила, що це об’єднання було насправді ліквідацією “Киевских вестей”.⁴³

Таким чином, М.Василенко був активним учасником громадсько-політичного життя Києва в революційний та післяреволюційний період. У своїх публікаціях М.П.Василенко сміливо пропагував ідеї загальноросійської демократії, хоча жодним чином не виявив свого ставлення до українського національного руху та національних проблем. Така громадська позиція М.Василенка свідчить про достатньо повільну еволюцію його національних поглядів, від загальноросійської подвійної ідентичності до української, на яку, очевидно, помітно не вплинуло зростання динаміки українського руху після революції 1905 року.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. М.Вернадського НАНУ (далі--ІР НБУВ).– Ф.40.– Оп.1.– Спр.956.– Арк.1; 2. Центральний державний архів музей літератури і мистецтва України (далі--ЦДАМЛМ).– Ф.542.– Оп.1.– Спр.44.– Арк.453 ; 3. Там само.– Арк. 454, 456; 4. Цит. за ІР НБУВ.– Ф.71.– Оп.1.– Спр.410.– Арк.2; 5. ЦДАМЛМ.– Ф.542.– Оп.1.– Спр.44.– Арк.463; 6. Там само.– Арк.492; 7. Там само.– Арк.494; 8. Василенко М. Два тижні в Лук’янівській в’язниці // Український історик.– 1972.– Ч. 1–2 (33–34).– Спр.110; 9. Там само.– С.111; 10. Киевские отклики. 1905– 30 жовтня – С.2; 11. ЦДАМЛМ.– Ф.542.– Оп.1.– Спр 44.– Арк.506; 12. Там само.– Арк.507; 13. Там само.– Арк.511–512; 14. Там само.– Арк.512; 15. Василенко М. Два тижні в Лук’янівській в’язниці // Український історик.– 1972.– Ч. 1–2 (33–34).– С.113; 16. ЦДАМЛМ.– Ф.542.– Оп.1.– Спр.44.– Арк.517; 17. Там само.– Арк.518–519.; 18. Цит. за Василенко М. Два тижні в Лук’янівській в’язниці // Український історик.– 1972.– Ч. 1–2 (33–34).– С.114; 19. ЦДАМЛМ.– Ф.542.– Оп.1.– Стр.44.– Арк.525; 20. Там само.– Арк.526; 21. Василенко М. Два тижні в Лук’янівській в’язниці // Український історик.– 1972.– Ч. 1–2 (33–34).– С.115; 22. Василенко М. Два тижні в Лук’янівській в’язниці // Український історик.– 1973.– Ч. 1–2 (37–38).– С.130; 23. Киевские отголоски.–1906 №1.– 21 січня – С.1; 24. ЦДАМЛМ.– Ф.542.– Оп.1.– Спр.44.– Арк.528; 25. Василенко М. Два тижні в Лук’янівській в’язниці // Український історик.– 1973.– Ч. 1–2 (37–38).– С.131; 26. Там само.– С.131; 27. ЦДАМЛМ.– Ф.542.– Оп.1.– Спр .44.– Арк.530; 28. ІР НБУВ.– Ф.40.– Оп.1.– Спр.966.– Арк.1; 29. ІР НБУВ.– Ф.40.– О.1.– С.967.– Арк.1-2; 30. Цит. за Отголоски жизни.– 1906 26 березня.– С.2; 31. ЦДАМЛМ.– Ф.542.– Оп.1.– Спр.44.– Арк.351–353; 32. Там само.– Арк.377; 33. Там само.– Арк.382; 34. ЦДАМЛМ.– Ф.542.– Оп.1.– Спр.36.– Арк.1; 35. ЦДАМЛМ.– Ф.542.– Оп.1.– Спр.44.– Арк.401; 36. Цит. за ЦДАМЛМ.– Ф.542.– Оп.1.– Спр.44.– Арк.407; 37. Цит. за: ЦДАМЛМ.– Ф.542.– Оп.1.– Спр.44.– Арк.408; 38. ЦДАМЛМ – Ф.542.– О.1.– С.44.– Арк.411; 39. Там само.– Арк.418-419; 40. Цит. за ЦДАМЛМ.– Ф.542.– Оп.1.– Спр.11.– Арк.53; 41. Киевские вести.–1909 № 256.– 17 жовтня.– С.1; 42. Киевские вести.–1909 № 282.– 23 жовтня .– С.2; 43. Киевская мысль.– 1911 № 44.– 19 листопада – С.3.

Н.О.Гончарова

ПОЛІТИЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ